

Ковалюк О. К.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філологічних та природничих дисциплін
Національного авіаційного університету

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ НЕРВОВОГО ЗБУДЖЕННЯ, РОЗДРАТУВАННЯ В СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ XIV–XVI СТОЛІТЬ

Анотація. Уперше на матеріалі староукраїнських рукописних і друкованих писемних пам'яток XIV–XVI ст. проведено системний аналіз лексем на позначення нервового збудження, роздратування зі спільними коренем *-гнѣв-*. Установлено, що розвиток мовних одиниць на позначення нервового збудження, роздратування бере початок у праслов'янському періоді. Семантичний розвиток слів проходив за узагальненою схемою “конкретне, матеріальне” → “абстрактне, психічне”. Звернення до рукописних і друкованих староукраїнських писемних текстів XIV–XVI ст. дозволило уточнити нижню хронологічну межу фіксації окремих лексичних одиниць. За матеріалами ССУМ XIV–XV, перша фіксація іменника *гнѣвъ* належить до XV ст., хоча, як показує дослідження староукраїнських рукописних і друкованих текстів, він функціонував ще в XIV ст. У процесі встановлення семантичного обсягу лексем зі спільними коренем *-гнѣв-* виявлено випадки семантичного зсуву. Важливе значення відіграло контекстуальне оточення, яке дозволило простежити синтагматичні зв'язки лексем, аналіз яких сприяв більш повній реконструкції семантичного змісту мовних одиниць. Аналіз стилістичних особливостей досліджуваної лексики показав, що давні автори активно використовували тавтологічні конструкції та прийоми ампліфікації. Такі стилістичні фігури, які цілком відповідали стилістичним канонам тогочасної писемної традиції, використовувалися в текстах полемічного та конфесійного спрямування насамперед у випадках, коли необхідно було деталізувати якості кого- або чого-небудь, глибше розкрити певні емоційні процеси, подати їхню всебічну характеристику. Зафіксовано лінгвоодиницю *гнѣво-яростный*, що, за нашими спостереженнями, вживалася лише в полемічних творах І. Вишенського, якого цілком справедливо вважають творцем українського вокабуляра. Досліджувані мовні одиниці, окрім прикметника *гнѣво-яростный*, збереглися в сучасній українській мові. Семантика більшості аналізованих слів зі спільними коренем *-гнѣв-* суттєво не змінилася. Зафіксовано лише звуження лексичних значень, притаманних православно-християнському дискурсу, що пов'язуємо зі зміною світоглядної парадигми сучасних лінгвоносіїв.

Ключові слова: етимологія, лексеми на позначення нервового збудження, лексичне значення, метафоричне перенесення, семантична структура, писемні пам'ятки, українська мова XIV–XVI ст.

Постановка проблеми. Історико-лінгвістичні дослідження лексичного складу староукраїнських текстів XIV–XVI ст. дозволяють виявити закономірності формування і функціонування різноманітних у семантичному відношенні класів слів. Відо-

кремлене існування української мови, з одного боку, і тривале контактування лінгвоносіїв, що проживали на теренах українських земель у складі Великого князівства Литовського, – з іншого, позначилися на розширенні тематичного діапазону тогочасного словника. Лексична система XIV–XVI ст. відбиває високий рівень розвитку наукового знання, про що свідчить наявність великих лексико-семантичних і тематичних угруповань адміністративно-територіальних, юридично-правових, податкових термінів, назв посадових осіб, ремісників, одягу, кольору, продуктів харчування тощо. Зміни в жанровій системі української мови XIV–XVI ст., зокрема поява творів світського призначення, активна мовотворча діяльність провідних постатей того часу, переклад культових релігійних книг живою народною мовою істотно збагатили словниковий фонд української мови XIV–XVI ст. абстрактною лексикою. Невід'ємною складовою масштабного корпусу абстрактних слів є емоційна лексика, зокрема лексеми з коренем *-гнѣв-*, які неодноразово потрапляли у фокус наукових зацікавлень зарубіжних й українських мовознавців. Однак семантична історія слів на позначення нервового збудження, роздратування в староукраїнських текстах XIV–XVI ст. представлена фрагментарно, переважно в аспекті інших лінгвістичних проблем і часових проміжків.

Аналіз останніх досліджень. Із погляду діахронії деякі аспекти семантики, функціонування, жанрово-стильових, словотворчих характеристик окремих лексем із коренем *-гнѣв-* частково розглядалися в працях істориків мови. Г. В. Межжеріна здійснила семантичний аналіз прикметників *гнѣвъливий* та *гнѣвъный* крізь призму концепту “запальність” в східнослов'янській мовній картині XI–XIII ст. [1, с. 166–168]. Досліджуючи українську абстрактну лексику XIV–XVII ст., Л. М. Полюга висвітлив історію формування, особливості словотворення і функціонування, лексико-семантичні та стилістичні характеристики лексем *гнѣвъ*, *гнѣване*, *гнѣвливість* [2, с. 218]. М. О. Демчук дослідила функціональні, сигніфікативні та структурні характеристики генетично слов'янських автохтонних власних імен *Гневашь*, *Гнівашь*, *Гнѣва(о)шь* та ін. в українській антропонімії XIV–XVII ст. [3, с. 162]. Окремі відомості про історію формування назв емоцій висвітлені в академічному виданні “Історія української мови. Лексика і фразеологія”, у якому лексичний матеріал різножанрових писемних пам'яток розглянуто на великому часовому зрізі [4].

Мета статті – простежити семантичну еволюцію, реконструювати семантичну структуру, виявити функціонально-стилістичні особливості лексем із коренем *-гнѣв-*, засвідчених староукраїнськими писемними пам'ятками XIV–XVI ст.

Виклад основного матеріалу. Дослідження старорукаїнських пам'яток XIV–XVI ст. засвідчує, що іменник *гнѣвъ* належить до розряду частовживаних мовних одиниць, однак серед науковців досі немає одностайності щодо етимології цього слова. Так, одні дослідники пов'язують лексику *гнѣвъ* зі значенням “гніти (гній)”: псл. **gniti* < **gneitei*, **gnojъ* < **gnojos*; семантичний розвиток такий: “гниль, гній, отрута, отруєна кров > гнів” [ЕСУМ, I, с. 537]. На думку П. О. Селігея, раніше вважали, що причиною роздратування може бути отруєна якимось гниттям кров; “мотивацію можна пояснити й так, що людина відчуває незадоволення через те, що її кров гніє внаслідок отруєння від фізичного ушкодження шкіри” [5, с. 136].

Інші вчені допускають зв'язок з псл. **ognь* “вогонь”, а також із псл. **gněiti* “розпалювати” [ЕСУМ, I, с. 537]. Перенесення найменування могло відбутися за зовнішньою схожістю до процесу горіння, оскільки, коли людина гнівається, розширюються судини, що призводить до почервоніння обличчя та підвищення артеріального тиску, у зв'язку з чим кров буквально “кипить”. Наведемо для підтвердження фразеологізм *дышати огнем*, зафіксований у “Житті Василя Нового”, у якому нервово збудження, роздратування актуалізується безпосередньо через стихію вогню: “от ярости *дышай огнем* немилосердія” [XIV, ЖВН, с. 521]. Випливає така модель метафоричного перенесення: “фізико-хімічний процес” → “найменування емоції”.

У збережених старорукаїнських рукописних і друкованих писемних пам'ятках XIV–XVI ст. лексема *гнѣвъ* зі значенням “обурення, гнів” уперше фігурує з XIV ст.: “ни злобою ани которымъ *гнѣмъ*” [*1387, Гр. Пещ., с. 75]. За матеріалами ССУМ XIV–XV, найдавніші приклади вживання лексики *гнѣвъ* зі значенням “обурення, гнів” датовано XV ст. [ССУМ XIV–XV, I, с. 245]. Зазначену семантику це слово зберігає впродовж досліджуваного періоду. Лексема відзначається високою концентрацією вживання і широким масштабом охопленого матеріалу (юридичні документи, культові релігійні книги, полемічна література тощо), що дозволяє зарахувати її до розряду частовживаних конституентів на позначення емоцій та емоційних станів людини.

Іменник *гнѣвъ* під дією контексту може виявляти здатність до актуалізації оказіонального значення “суперечка, сварка”: “штобы слнце. въ *гнѣвъ* члѣва не зашло” [1489, Чет., арк. 19 зв.].

У процесі студіювання старорукаїнських писемних джерел XIV–XVI ст. виявлено, що в XV ст. іменник *гнѣвъ* функціонував зі значенням “покарання, кара (за гріхи)”, що свідчить про полісемантичну структуру цього слова в досліджуваній період. Із такою семантикою згадана лексема вживається в текстах і XV, і XVI ст.: “боуде(т) бо бѣда веліа на земли, и *гнѣвъ* на люде(и) си(х)” [XV, сп. XVI, К. Стр., арк. 149]; “єсть *гнѣвъ* мои на грішники” [XVI, Бук. ІФ, с. 45]; “и кто ва(м) оуказаль бѣжати w(т) боу(д)щаго *гнѣва*” [1556–1561, ПС, с. 144]. Цілком закономірно, що лексичне значення “покарання, кара (за гріхи)” актуалізується в слові *гнѣвъ* у текстах передусім релігійного змісту.

Визначення найістотніших конотацій досліджуваної лексичної одиниці вимагає аналізу фактів її сполучуваності. Так, скажімо, поява прикметника *Божий* поряд з іменником *гнѣвъ* сприяє конкретизації значення цього словосполучення до “Божа кара”: “блажаших злобу *гнѣвъ божій* побіет” [80–90 рр. XVI, Скарга, с. 83]; “уготован бо сосуд *гнѣва божия* на вашу землю пролитися” [1599–1600, Виш. Кн., с. 7].

Усталене словосполучення *гнѣвъ божий* І. Вишенський розширює за рахунок іменника *судь*: “избѣжиши *гнѣва и суда божия* за тоє твое ругание и смѣяне” [1599–1600, Виш. Кн., с. 25]. У писемних джерелах кін XVI ст. зрідка фігурував синонімічний варіант *гнѣвъ господній*: “кубок *господнего гнѣва*” [80–90 рр. XVI, Скарга, с. 75].

Іменник *гнѣвъ* із прикметником *вѣчный* семантизує “гнів вищих, природних сил”, що підтверджує текстовий матеріал: “яростію *гнѣва вѣчного* стѣрється” [80–90 рр. XVI, Скарга, с. 71]. Така природа емоційного стану роздратування могла бути зумовлена потрактуванням гніву як правосуддя.

Упродовж досліджуваного періоду в аналізованих контекстах траплялося вживання поряд з лексемою *гнѣвъ* близьких за значенням слів *васнь*, *ярость*, що істотно підсилює семантичну та емоційну виразність твору: “тлаголемаго *гнѣва и ярости*” [XIV, ЖВН, с. 520]; “исполняются *гнѣва и ярости*” [1599–1600, Виш. Кн., с. 80]; “маючи, дѣ(и), на мене з да(в)ных часо(в) *гни(в) и васнь*” [*1583, АЖМУ, с. 45]. Поєднання лексем *гнѣвъ* та *ярость* відзначається найбільшою частотою вживання. На думку Г. І. Лисої, “такі сполучення у книжно-писемних пам'ятках уживалися як готові, відтворювані формули, які співіснували в однотипних текстах – творах, подібних за мотивацією, функціями і змістом <...> переходячи з тексту до тексту за традицією” [6, с. 221]. Окрім того, парне словосполучення могло розширюватися за рахунок інших іменних компонентів, не завжди синонімічних, що свідчить про активну мовотворчу діяльність давніх авторів: “вложѣм ѿ себе ... *злоби. гнѣвъ и ненависть*” [1489, Чет., арк. 19 зв.]; “от *зависти. гнѣва и вражды*” [1599–1600, Виш. Кн., с. 90]. У старорукаїнських писемних пам'ятках XIV–XVI ст. накопичення абстрактних слів було доволі розповсюдженою стилістичною фігурою і увиразнювало емоційне поле творів.

Семантична історія досліджуваного слова репрезентує цікаві трансформації впродовж його історичного розвитку: у давньоруський період значення “покарання, кара” було лише відтінком у семантичній структурі іменника *гнѣвъ*, у старорукаїнських писемних пам'ятках XIV–XVI ст. номінатив, окрім позначення нервового збудження і роздратування, продовжує семантизувати “покарання за гріхи”, а СЛУМ XVI – п. пол. XVII подає його як одне з окремих лексичних значень реєстрової одиниці *гнѣвъ* [СЛУМ XVI – п. пол. XVII, 6, с. 235]. Натомість на сучасному етапі розвитку української мови лексема *гнів* функціонує як моносемічне слово зі значенням “почуття сильного обурення; стан нервового збудження, роздратування” [СУМ, II, с. 94], що свідчить про ущільнення семантичної структури аналізованого номінатива в процесі його унормування.

У корпусі старорукаїнських писемних пам'яток XIV–XVI ст. виявлено сім спільнокоренових лексем на позначення нервового збудження, роздратування: *гнѣвати(са)*, *розгнѣвати(са)*, *прогнѣватиса*, *розгнѣвати*, *прогнѣвати*, *гнѣвливий*, *гнѣвояростный*.

Дієслово *гнѣватиса* (*гнѣвати(ся)*) зі значенням “відчувати гнів, роздратування; сердитися” функціонувало в текстах із XV ст.: “пр(о)ркѣ глѣть. *гнѣваѣтсѣа* согрешаѣтє” [1489, Чет., арк. 19–19 зв.]; “а о(н) не *гнѣваѣтсѣа*” [1587, КЦН, с. 26].

Похідна лексема *розгнѣвати(са)* зі значенням “піддатися гніву, роздратуванню; розсердитися” зафіксована ще наприкінці XIV ст. у літописних текстах і зберегла своє номінативне значення до кін. XVI ст.: “и слыша црь то *ра(з)гнѣваѣса*” [XV,

сп. XVI, К. Стр., арк. 50]; “и *розгнѣвальса* господарь его даль его моучителе(м) доколе бы заплатити долгъ свои” [1556–1561, ПС, с. 174].

На відміну від дієслова *розгнѣвати(са)*, яке стабільно вживається впродовж досліджуваного періоду, лексема *розгнѣвати* не належить до частовживаних лінгвоодиноць цього часу. Зі значенням “викликати гнів; розсердити” слово *розгнѣвати* збережено в текстах XV ст.: “переступивши и зломивши былъ на противу намъ и на *розгнѣвалъ*” [*1433, Роз. Гр., I, с. 121].

У писемних пам’ятках XV ст. засвідчене дієслово *прогнѣватиса* із семантикою “виявити гнів, роздратування”: “и *прогнѣваса* госпо(д) его” [XV, сп. XVI, К. Стр., арк. 44]. Наприкінці цього ж століття реєструємо слово *прогнѣвати* – лексичний дублет дієслова *розгнѣвати*: “тогда есте благочестие страшили, во вѣрѣ онеможили и поболѣли и ереси породили, и в него ж крестихомся *прогнѣвали*” [1599–1600, Виш. Кн., с. 23].

У поодиноких випадках у староукраїнських писемних пам’ятках XV–XVI ст. уживається прикметник *гнѣвливыи*. Так, наприклад, лексема *гнѣвливыи* зі значенням “схильний до гніву” вживається з кін. XV ст.: “прото(ж) бра(т) не боу(д)мо *гнѣвливі* але боу(д)мо мл(с)тїви” [1489, Чет., арк. 19 зв.]; “вѣдальє(м) иже есь члѣкъ *гнѣвливыи*” [1556–1561, ПС, с. 188]. Звертаємо увагу на те, що укладачі ССУМ XIV–XV реєструє слово *гнѣвливыи* подають як відповідник стп. *gniewliwy* [ССУМ XIV–XV, I, с. 245].

У текстах досліджуваного періоду зафіксовано композит *гнѣвояростный*, який, очевидно, виник унаслідок семантичної конденсації окремих компонентів усталеної синтагми *гнѣвъ и ярость*. Цей прикметник зі значенням “жорстокий, лютий” ужито лише один раз у “Книжці” І. Вишенського: “и уляже от диавола збуренных *гнѣвояростных* сердец турских” [1599–1600, Виш. Кн., с. 125]. Лексема *гнѣвояростный* позначає нервові збудження, роздратування, які проявляються інтенсивніше, ніж відповідні емоції, виражені розглянутими мовними одиницями. На переконання В. М. Русанівського, “як письменник І. Вишенський був сміливим у поведженні з мовою. Він не зупинявся перед творенням власних слів за зразком існуючих” [7, с. 82]. Водночас “твори І. Вишенського і за його життя, і після смерті читали, переписували, поширювали. Так що його вплив на суспільно-релігійне життя, а отже, й на літературну мову, був безперечним” [7, с. 86].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, системний аналіз лексем на позначення нервового збудження, роздратування зі спільними коренем *-гнѣв-* здійснено на матеріалі збережених староукраїнських рукописних і друкованих писемних пам’яток XIV–XVI ст. Слова *гнѣвъ, гнѣвати(са), розгнѣвати(са), прогнѣватиса, розгнѣвати, прогнѣвати, гнѣвливыи, гнѣвояростный* зводяться до праслов’янських коренів. Що стосується хронологічних характеристик, то встановлено, що мовні одиниці *гнѣвъ* і *розгнѣвати(са)* функціонують у староукраїнських пам’ятках із XIV ст., *гнѣвати(са), розгнѣвати, прогнѣватиса, прогнѣвати, гнѣвливыи* – з XV ст., *гнѣвояростный* – з XVI ст. Семантичний розвиток слів проходив за узагальненою схемою “конкретне, матеріальне” → “абстрактне, психічне”. Розвиток семантики на позначення нервового збудження, роздратування відбувся за такою моделлю метафоричного перенесення: “фізико-хімічний процес” → “найменування емоції”. Упродовж історичного становлення української мови семантика більшості

аналізованих слів суттєво не змінилася, якщо не враховувати певних фонетико-орфографічних модифікацій і семантичних звужень, втрати значень, притаманних православно-християнському дискурсу. Зі словникового фонду української мови вибула така лексема, як *гнѣвояростный*.

Результати дослідження свідчать про те, що лексика на позначення нервового збудження, роздратування є органічною складовою писемних пам’яток XIV–XVI ст. Реконструкція лексико-семантичного поля “емоції та емоційні стани людини” на основі староукраїнських джерел XIV–XVI ст. дає цінний матеріал з історії мови давнього періоду й розкриває нові перспективи для дослідження мовної свідомості людей того часу.

Список умовних скорочень:

АЖМУ – Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI століття (1582–1588 pp.) / підгот. до вид. М. К. Бойчук. Київ : Наукова думка, 1965. 192 с. (Пам’ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот).

Букв. ІФ – Буквар Івана Федорова / ред. Й. Й. Брояк. Київ : Дніпро, 1975. арк. 24–25 (ненумеровані).

Виш. Кн. – Вишенський І. Книжка. *Сочинения* / підгот. текста, ст. і комент. І. П. Еремина. Москва ; Ленинград, 1955. С. 7–129.

Гр. Пеш. – Грамоти XIV ст. / упоряд., вступ. ст., комент. і словн. покажч. М. М. Пещак. Київ : Наукова думка, 1974. 256 с. (Пам’ятки української мови).

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982. Т. I : А–Г. 632 с.

ЖВН – Житіє Василя Нового. *Хрестоматія давньої української літератури*. Київ, 1952. С. 516–522.

К. Стр. – Кам’яно-Струмиловське Євангеліє 1411 року в списку XVI ст. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 301. № 44 л. 210 арк.

КЦН – Смотрицький Г. Ключ царства небесного / НАН України ; підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Мойсієнко. Житомир : Полісся, 2005. 121 с. (Пам’ятки української мови XVI ст. Серія публіцистичної та полемічної літератури).

ПС – Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 : дослідження, транслітерованій текст, словопоказчик / НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української мови, Український мовно-інформаційний фонд ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) ; підгот.: І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко. Київ, 2001. 703 с.

Роз. Гр. – Розов В. Українські грамоти. Київ : Українська Академія Наук, 1928. Т. 1 : XIV в. і перша половина XV в. 262 с.

Скарга – Скарга нищих до бога. *Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст.* / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Крекотьєв. Київ : Наукова думка, 1978. С. 71–88.

СЛУМ XVI – п. пол. XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28 вип. / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича ; ред. Д. Гринчишин, Л. Полюга. Львів, 1999. Вип. 6 : В–Г. 256 с.

ССУМ XIV–XV – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : в 2 т. / редкол.: Л. Л. Гумецька та ін. Київ : Наукова думка, 1977. Т. I : А–М. 630 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1971. Т. II : Г–Ж. 550 с.

Чет. – Четья Мінея 1489 р. / Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 301. 415 арк.

Література:

1. Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2006. 448 с.
2. Полнога Л. М. Українська абстрактна лексика XIV–XVII ст. Київ : Наукова думка, 1991. 240 с.
3. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ : Наукова думка, 1988. 172 с.
4. Історія української мови: лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка, 1983. 744 с.
5. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 231 с.
6. Лиса Г. І. Формули-синтагми в українських і російських середньовічних житіях. *Проблеми зіставної семантики*. 2013. Вип. 11. С. 221–226.
7. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2002. 424 с.

Kovaliuk O. Verbal expression of nervous excitement and irritation in Old Ukrainian texts of the XIV–XVI centuries

Summary. The systematic analysis of lexemes denoting nervous excitement and irritation with the common root -гнѣв- is conducted for the first time on the basis of ancient Ukrainian manuscripts and printed written monuments of the XIV–XVI centuries. It has been found that the development of the linguistic units that denote nervous excitement and irritation goes back to the Proto-Slavic period. The generalized scheme of “specific, material” → “abstract, mental” was followed in the semantic development of words. The lower chronological limit of the fixation of certain lexical units was clarified using manuscripts and printed Old Ukrainian

texts of the XIV–XVI centuries. According to the materials of the Dictionary of the Old Ukrainian Language of the XIV–XVI centuries, the first fixation of the noun гнѣвъ dates back to the XV century, although the study of Old Ukrainian manuscripts and printed texts shows that it functioned already in the XIV century. Cases of semantic shift were revealed in the process of determining the semantic scope of lexemes with common roots -гнѣв-. The contextual environment played an important role, allowing us to trace the syntagmatic relations of the lexemes, analyzing which contributed to a more complete reconstruction of the semantic content of the linguistic units. The analysis of the stylistic features of the studied vocabulary has shown that the ancient authors actively used tautological constructions and amplification techniques. Such stylistic figures, which were fully in line with the stylistic canons of the writing tradition of the time, were used in polemical and confessional texts primarily in cases where it was necessary to describe the qualities of someone or something in detail, to reveal certain emotional processes in greater depth, and to present their comprehensive characterization. The linguistic unit гнѣвояростный, which, according to our observations, was used only in the polemical works of I. Vyshensky, is rightly considered the creator of the Ukrainian vocabulary. In the modern Ukrainian language, the studied linguistic units have been preserved, except for the adjective гнѣвояростный. Most of analyzed words with common root -гнѣв- did not undergo any semantic changes. Only a narrowing of lexical meanings inherent in Orthodox Christian discourse has been recorded, which is obviously due to a change in the worldview paradigm of modern language speakers.

Key words: etymology, lexemes denoting nervous excitement, lexical meaning, metaphorical transfer, semantic structure, written monuments, Ukrainian language of the XIV–XVI centuries.